

Nihal Erdener Uluocak, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1966, (XIII + 200 sayfa, fiyatı 22,50 TL.)

Türk devletler hususî hukuku yazarları arasında tüzel kişilerin tâbiiyeti olamayacağı görüşünü savunan sayın Prof. Dr. Nihal Erdener Uluocak, *Türk Vatandaşlık Hukuku* adını verdiği bu kitabında, «hakiki şahısları vatandaşlığı», «hükmi şahısların tâbiiyeti» ve «gemilerin ve uçakları tâbiiyeti» konularını üç ayrı kısımda ele almaktadır.

Birinci Kısımın Giriş bölümünde vatandaşlık kavramının gelişmesi, vatandaşlığın tarifi ve hukukî mahiyeti, vatandaşlığın milletlerarası hukukla olan ilişkisi, vatandaşlığın milletlerarası özel hukuk (devletler hususî hukuku) ile olan ilişkisi, terminoloji ve kaynaklar konuları etraflı bir şekilde ele alınmaktadır. *Giriş* bölümü ile ilgili olarak birkaç noktayı belirtmek istiyoruz: Vatandaşlığın milletlerarası hukukla olan ilişkisini inceleyen sayın yazar, Türk hukuku bakımından Anayasanın 54. ve 13. maddeleri arasında son derece ilginç bir bağ kurmaktadır (s. 8). Bilindiği gibi, Anayasanın 13. maddesine göre, 'temel haklar ve ödevler' başlığını taşıyan ikinci «kısmında» gösterilen hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.» Sayın Profesör Uluocak'a göre, «bu madde dördüncü bölümde zikredilen 'siyasi haklar ve ödevler' arasında yer alan 'vatandaşlık hakkı'nı da kapsamaktadır (m. 54).» Aslında, yazara göre, «yabancıların hangi şartları gerçekleştirmekle Türk vatandaşı olabileceklerinin tayini hususunda, vatandaşlık hakkının yabancılar yönünden hududunun tayini bahis konusu olur; Türk vatandaşlığının hangi hallerde kaybedileceği keyfiyeti de 'yabancı statüsü'nün doğumunu amil olacağına göre, (1964 Vat. K. m. 29, çıkarılma hali hariç [?]) yabancılar hukukunu etkileyecektir» (s. 8-9). Bu gerekçe ile, sayın yazar, yabancıların hukukî durumunda olduğu gibi, vatandaşlık hukukunda da devletin milletlerarası hukuka uymak zorunda olduğu sonucuna varmaktadır.

Sayın Profesör, vatandaşlıkla ilgili olarak devletlerin milletlerarası hukuka uymak zorunda olduklarını belirttikten sonra,

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Demecindeki hükümlere de değinmektedir. Bu Demecin hukukî açıdan devletleri bağlayıp bağlamıyacağı sorununu çok kısa olarak tartışan yazar, bu konuda olumlu görüşe katıldığını belirtmektedir (s. 10). Bir başka deyimle, yazara göre, İnsan Hakları Evrensel Demecinin 15. maddesinde kabul edilen prensipler, «adı geçen beyanname ile, imza koyan [?] devletler bakımından bir milletlerarası taahhüt niteliğini almış bulunmaktadır» (s. 10). Bu sonuca katılmanın imkânsız olduğu kanısındayız. Gerçekten, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde ittifakla kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Demeci insan hakları ile ilgili olarak devletlere yapılan bir tavsiyeden başka bir değildir. İnsan hakları ve ana hürriyetleri konusunda, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu sadece tavsiye niteliği olan kararlar alabilir. Bu husus, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 13. maddesinde açık olarak belirtilmiştir. Kaldı ki, Genel Kurul, İnsan Hakları Evrensel Demecinin dibacesinde sadece tavsiyede bulunmak niyetinde olduğunu açık olarak belirtmiştir. Öte yandan, bu Demec Türkiye tarafından onaylanmamıştır. 6 Nisan 1949 tarih ve 3/9119 sayılı kararname ile, söz konusu Demec'in sadece «Resmi Gazete ile yayınlanması ve yayımdan sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu beyanname hakkında radyo ve gazetelerde munasip neşriyatta bulunulması ... kararlaştırılmıştır.» (*Resmi Gazete*, 27 Mayıs 1949, sayı 7217; *Düstur*, III, 30, 1019.)

Sayın yazar, Birinci Kısımın Giriş bölümünde (s. 16 ve 21) ve kitabın bir başka yerinde (s. 112) iki yabancı tâbiyeti ilgilendiren çatışmalarda idarenin alacağı kararların Danıştay'ın denetimi dışında olduğunu hükme bağlayan 1952 tarihli Danıştay içtihadı birleştirme kararına atıfta bulunmaktadır. Bununla beraber, sayın Profesör, söz konusu içtihadı birleştirme kararının 1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 114. maddesi karşısındaki durumunu, kitabında, tartışmamaktadır. Bilindiği gibi, Anayasanın 114. maddesine göre, «idarenin hiçbir eylem ve işlemi hiçbir halde, yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılamaz.» Anayasanın bu açıklığı karşısında, söz konusu içtihadı birleştirme kararının artık hüküm ifade etmiyeceği kanısındayız.

Birinci kısmın *birinci bölüm*'ünde Türk vatandaşlığının kazanılması ile ilgili konular ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir (s. 22 vd.). Bu bölümde önce Türk Vatandaşlığı Kanunu (TVK) nun genel yapısını tartışan sayın yazar, TVK nun Türk vatandaşlığının *kanun yolu ile, yetkili makam kararı ile ve seçme hakkı ile kaza-*

nılması şeklinde yaptığı üçlü ayırımı eleştirmektedir. Yazara göre, «vatandaşlığın kanun yolu ile veya yetkili makam kararı ile veya seçme suretiyle kazanılmasının, kaynağı, hepsini kapsamak üzere 'kanun' dur... Binnetice, vatandaşlığın kazanılması bakımından... kanunun ayırımı değerlendirilememektedir» (s. 23). TVK tarafından kullanılan «kanun yolu ile kazanma» deyimini bu şekilde geniş yorumlayarak eleştirmenin pek yerinde olmadığı görüşünderiz. Aslında, TVK, «kanun yolu ile kazanma» deyimini, Türk vatandaşlığının, yetkili bir makam kararı veya ilgilinin iradesi (seçme hakkını kullanması) sonucu olarak değil de, doğrudan doğruya kanun hükmü ile kazanılması hallerini belirtmek üzere kullanmaktadır. Bununla beraber, sayın Profesörün kitabında benimsediği doğumla (asli) ve sonradan (müktesep) vatandaşlık ayırımının, bir ders kitabı olarak hazırlandığı anlaşılan böyle bir çalışma için daha elverişli bir ayırım olabileceğini de belirtmemiz gerekmektedir.

Birinci bölümün ikinci paragrafında, «doğumla kazanılan Türk vatandaşlığı» ele alınmaktadır (s. 24 vd.). Yazar, önce, «kan esasına göre Türk vatandaşlığının kazanılması» konusunu incelemekte (s. 24 - 28), daha sonra «toprak esasına göre Türk vatandaşlığının kazanılması» sorununa geçmektedir (s. 29 - 31). Üçüncü paragrafta ise, «sonradan kazanılan Türk vatandaşlığı» ele alınmaktadır. Bu paragrafta, önce (i) evlenme ile (s. 31); (ii) «evlât edinilme» yolu ile (s. 37); (iii) seçme yolu ile (s. 38); ve (iv) yetkili makam kararı ile (s. 41) Türk vatandaşlığının kazanılması konuları ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Daha sonra, andlaşmalara göre vatandaşlığın kazanılması başlığı altında arazi terk ve ilhakı (s. 52) ve ahalî mübadelesi (s. 60) yolları ile vatandaşlığın kazanılması konularına geçilmektedir.

Genel çerçevesini vermeğe çalıştığımız bu bölümde birkaç önemli noktaya değinmek istiyoruz. Sayın Profesör, vatansızlığı önlemek amacıyla, TVK nun, Türk vatandaşı ile evlenen yabancı kadının bazı hallerde Türk vatandaşlığını «otomatik» olarak kazanacağını öngördüğünü söyledikten sonra bu konuda bazı örnekler vermektedir (s. 33). Sayın yazarın verdiği son örneğin, TVK nun 5. maddesi hükmünü tam olarak karşılamadığı kanısındayız. Gerçekten, sayın yazar, verdiği örnekte özetle şunları söylemektedir: Belçika ve İtalyan kanunlarına göre, yabancı ile evlenen bir kadın, kocanın vatandaşlığını alabildiği takdirde, Belçika ve İtalyan vatandaşlığını evlenme ile kaybeder. Dolayısıyla, bir Türk ile evlenen İtalyan kadını «kendi milli hukukuna göre, Türk vatandaşlığını alabildiği için, [?] kendi vatandaşlığını kaybedecektir ve kanu-

numuzun hükmü icabı otomatik olarak Türk vatandaşlığını kazanacaktır» (s. 33 - 34). Bizce, böyle bir durumda, evlenme ile Türk vatandaşlığının *kendiliğinden* kazanıldığını söylemek imkânsızdır. Çünkü, TVK nun 5. maddesine göre, Türkle evlenen bir yabancı kadın, kural olarak, Türk vatandaşlığını kendiliğinden kazanamaz. Böyle bir kadının evlenme ile Türk vatandaşlığını kazanabilmesi için (a) kocasının vatandaşlığına geçmek istediğini TVK uyarınca bildirmesi, (b) vatansız olması veya (c) evlenmekle eski vatandaşlığını kaybetmesi gerekmektedir. Yazar tarafından sözü edilen İtalyan kanununa göre ise, yabancı ile evlenen İtalyan kadın, kocanın vatandaşlığını alabildiği hallerde, İtalyan vatandaşlığını evlenme ile kaybeder. Bir başka deyimle, İtalyan kadının evlenme ile İtalyan vatandaşlığını kaybederek vatansız duruma düşmesi tehlikesi mevcut değildir. Türk ve İtalyan kanunları birlikte göz önünde bulundurulduğu takdirde, Türk vatandaşı ile evlenen İtalyan kadının evlenme ile Türk vatandaşlığını *kendiliğinden* kazanamayacağını söyleyebiliriz. Ancak böyle bir kadın Türk vatandaşlığına geçmek istediğini TVK uyarınca bildirdiği takdirde, Türk vatandaşlığını kazanabilir. Bu durumda ise, söz konusu kadın Türk vatandaşlığını kazandığı için, İtalyan kanunu gereğince, İtalyan vatandaşlığını kaybedecektir.

Bu bölümde, sayın Profesörün yetkili makam kararı ile Türk vatandaşlığının kazanılması (telsik) müessesesinin niteliği ile ilgili görüşlerini (s. 41) de tartışmamız gerekmektedir. Sayın yazara göre, Anayasanın 114. maddesi ile «takdirî hükümet tasarrufu kavramı kaideten Türk hukuk sisteminden kalkmıştır... Kaldı ki, 1964 Türk Vatandaşlığı Kanununa göre de Türk vatandaşlığı hakkında idari makamlarca her ne şekilde olursa olsun verilen kararlar aleyhine Danıştay'a başvurulabilir (m. 40); binnetice, telsik talebinin reddi kararı aleyhine de yargı yoluna gidilebilecektir» (s. 41). Bu gerekçe ile sayın yazar, telsikin nitelik bakımından, «kanunî şartları gerçekleştiren fert için bir lütuf olarak mütalâa» edilemeyeceği görüşünü ileri sürmektedir. (s. 41) Bu görüşe katılmamızın zor olduğu kanısındayız. Gerçekten, bu konuda TVK nun 6. maddesi son derece açıktır. Bu maddeye göre, belirli şartları taşıyan yabancılar Bakanlar Kurulu kararı ile Türk vatandaşlığına *alınabilirler*. Söz konusu madde «Türk vatandaşlığına alınır» gibi mutlak bir ifade yerine «Türk vatandaşlığına *alınabilirler*» demektedir. Dolayısıyla, söz konusu maddeye göre, Bakanlar Kurulu belirli şartları taşıyan yabancıları Türk vatandaşlığına alıp almamak yetkisine sahiptir. Bir başka deyimle, Bakanlar Kurulu-

nun buradaki yetkisi *takdirî* yetkidir. Ancak, Bakanlar Kurulunun böyle bir yetkiye sahip olması, vatandaşlığa alınma aleyhine yargı yolunun kapalı olduğu anlamına gelmemelidir.

Yine aynı bölümde, ahali mübadelesi ele alınırken (s. 60), Türk - Rum ahali mübadelesinden istisna edilecek olan kimseler arasında İmroz ve Bozca Ada'da oturan Rumlardan bahs olunmamıştır. Aslında ahali mübadelesini ders kitaplarında ele alan diğer devletler hususî hukuku yazarlarımızın da, genellikle, bu noktayı gözden kaçırdıkları görülmektedir. Oysa, Lozan Andlaşmasının 14. maddesinin 2. fıkrasında bu husus açık olarak düzenlenmiştir. Bu fıkra göre, «Rum ve Türk ahalinin mübadelesine dair Yunanistan ile Türkiye arasında akdedilmiş veya akdedilecek ahkâm İmroz ve Bozca Adaları ahalisine kabil-i tatbik olmayacaktır.»

Birinci kısmın *ikinci bölüm*'ünde Türk vatandaşlığının kaybedilmesi ve yeniden kazanılması konuları ele alınmaktadır. Türk vatandaşlığının kaybedilmesi başlığı altında, sayın yazar, önce, TVK na göre vatandaşlığın kaybedilmesi sorununu incelemektedir (s. 63). Burada, kaynağı fert iradesi olan kaybetme halleri başlığı altında (aa) yabancı ile evlenen Türk kadını (s. 64); (bb) evlenme ile Türk vatandaşı olan sabık yabancı kadının eski vatandaşlığına dönmesi hali (s. 66); (cc) Türk vatandaşlığını doğumla veya sonradan kazanan çocukların seçme hakkını kullanarak Türk vatandaşlığını kaybetmeleri hali (s. 66) ve (çç) Türk vatandaşlığından çıkma hali (s. 69) ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

Bizce, yetkili makam kararı ile çıkma hali, seçme hakkını kullanmak suretiyle Türk vatandaşlığını kaybetme hallerinden çok farklıdır. Gerçekten, Türk vatandaşlığından çıkmak isteyen bir kimsenin sadece iradesini bildirmesi ile (yani çıkma talebinde bulunması ile) Türk vatandaşlığı kaybedilemez. Sayın Profesör Uluocak'ın da (s. 73 de) belirttiği gibi, Türk vatandaşlığından çıkma Bakanlar Kurulunun iznine bağlıdır. Ancak sayın Profesör, kanunun aradığı diğer şartların gerçekleşmesi halinde Bakanlar Kurulunun çıkma izni vermek zorunda olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Bu görüşe katılamıyacağımızı belirtmek isteriz. TVK nun 20. maddesindeki *izin* teriminden hareketle, burada da Bakanlar Kurulunun *takdirî* bir yetkiye sahip olduğu görüşündeyiz.

Sayın yazar, daha sonra, kaynağı fert iradesi olmayan kaybetme hallerini incelemektedir (s. 75 vd.). Bu paragrafta, kaybettirme (s. 76), vatandaşlığa alınmanın iptali (s. 80) ve çıkarma (s. 91) hallerinin etraflı bir şekilde işlendiğini görmekteyiz. Özellikle,

vatandaşlığa alınmanın iptali ile vatandaşlığının geri alınması müesseseleri arasındaki farklar üzerinde önemle durulmaktadır (s. 83). Ancak, sayfa 96 da, «vatandaşlıktan çıkarılanlar, memleketi terketmek mecburiyetindedirler» cümlesinden, TVK nun 26. maddesi karşısında herhangi bir anlam çıkarmak imkânsız gibidir. Gerçekten, TVK nun 26. maddesi gereğince vatandaşlıktan çıkarma müessesesinin işleyebilmesi için ilgilinin *zaten yurt dışında bulunması* şarttır. Bu yüzden, «memleketi terketme mecburiyetinden» bahs olunmamak gerekir. Öte yandan, bu gibi kişilerin Türkiye'ye yeniden girip giremeyeceklerini tartışan yazar, haklı olarak, bu konuda 5654 sayılı kanunun ek maddesi hükümlerinin uygulanabileceği sonucuna varmaktadır (s. 97).

Bu bölümde, sayın Profesör, ayrıca 431 sayılı kanuna göre Türk vatandaşlığının kaybedilmesi (s. 97) ve 2510 sayılı İskân Kanunu hükümlerine göre vatandaşlığın kaybedilmesi (s. 100) konularını ele almaktadır. Sayın yazar, İskân Kanununun vatandaşlıktan ıskatla ilgili olarak sadece bir hükmünü (madde 11 B) zikretmekte, ve bu hükmü sanki söz konusu madde halen yürürlükte imiş gibi, incelemektedir. Oysa, İskân Kanununun vatandaşlıktan ıskatı bir müeyyide olarak öngören 7. ve 11. maddeleri 18 Haziran 1948 tarih ve 5098 sayılı kanununun 13. maddesi ile yürürlükten kaldırılmış bulunmaktadır.

İkinci bölümün (B) kesiminde Türk vatandaşlığının yeniden kazanılması konusu bütün ayrıntıları ile etraflı bir şekilde incelenmektedir (s. 101 - 107).

Birinci kısmın *üçüncü bölümü*'ne gelince, burada sayın yazar, «vatandaşlıkla ilgili ihtilâflar ve yargı yolu» ile ilgili sorunları tartışmaktadır. Vatandaşlıkla ilgili ihtilâfları önce genel olarak ele alan (s. 108) yazar, müsbet ve menfi tâbiyet ihtilâfları'na da değinmektedir. Burada, s. 110 da belirtildiğinin aksine, Milletlerarası Adalet Divanı tarafından verilen *Nottebohm* kararında çifte tâbiyetin (tâbiyet çatışmasının) söz konusu olmadığını söylemekle yetiniyoruz. (Bu konuda bk. İlhan Unat, *Nottebohm Kararı ve Tâbiyetin Gerçekliği İlkesi*, Ankara, 1966 s. 7.). Daha sonra, sayın Profesör, TVK na göre, vatandaşlıkla ilgili kararları üç kısımda incelemektedir. (s. 113 vd.): (a) Bakanlar Kurulu kararları (b) idarî mercilerin kararları (c) yargı organlarının kararları. Sayın yazar, Anayasanın 114. ve 40. maddelerinden hareketle Türk vatandaşlığının kazanılması ve kaybedilmesi ile ilgili (idarî) kararlar aleyhine yargı yolunun açık olduğu sonucuna haklı olarak varmaktadır (s. 113-

116). Bundan sonraki paragrafta, vatandaşlığın ispatı konusu bütün ayrıntıları ile ele alınmıştır (s. 117-130).

Kitabın *İkinci* kısmında «*hükmi şahısların tâbiyeti*» incelenmektedir. Yazar önce, tüzel kişilerin de gerçek kişiler gibi tâbiyete sahip olmaları gerektiğini ileri süren yazarların gerekçelerini tartışmaktadır (s. 133-134). Daha sonra, tüzel kişilere, özellikle, şirketlere tâbiyet tanımada ortaya çıkan teknik ve siyasî güçlüklerle değinilmektedir. Gerçekten, şirketlerin tâbiyetlerinin tayininde, tâbiyeti iddia olunan devlet hukukuna değil de; *lex fori*'ye bakılır. Bu ise, tâbiyetin tayininde genel olarak kabul edilen esasa uymamaktadır (s. 136). Ayrıca, tâbiyet kavramı şirketlere uygulandığı takdirde, şirketin faaliyette bulunduğu devletçe istenilmeyen sonuçların doğması da mümkündür (s. 136-137). Bu sebeple, devletlerin kontrol sistemini uygulamak suretiyle, kendi tebaası olan şirketlere yabancı veya düşman muamelesi yaptıkları görülmektedir.

Şirketlerin tâbiyeti olmayacağı görüşünde olan yazarlarca ileri sürülen bu iki klâsik iddiadan sonra, sayın Uluocak şirketlere tâbiyet izafesinde isabet olmadığını şu gerekçe ile ifade etmektedir :

«Şirketlerin tâbiyeti, hakikat-i halde, 'şirket statüsünün tâbi olduğu kanun' demektir. Bu ise tâbiyet mefhumuna müracaat etmeksizin halledilebilecek bir kanunlar ihtilâfı meselesidir. Her devlet kendi sistemindeki kaidelere göre şirketin hukukî statüsünün bağlanacağı kaideleri tayin eder...

Kanaatimiz, şirket statüsünün tâbi olacağı kanunun behemehal şirketin milli kanunu olacaktır neticesine ulaşmak için şirkete tâbiyet izafesinde isabet yoktur» (s. 137).

Tâbiyetin hukuk düzenindeki rolünü sadece «kanunla ihtilâfı» açısından dar bir şekilde mütalâa eden bu görüşe katılmanın zor olduğu kanısındayız. Bu görüşten hareket edildiği takdirde, ikametgâh hukukunu kabul eden sistemler bakımından, gerçek kişilere de tâbiyet izafesinde isabet olmayacağı sonucuna varmak kolayca mümkün olabilecektir. Bu ise hiç bir zaman kabul edilemez. Sayın Profesör Uluocak'ın bu görüşü, III. üncü Ticaret ve Banka Hukuku Haftasında, bu konuda okuduğu bir bildiri münasebetiyle, Prof. Dr. Osman Fazıl Berki, Prof. Dr. İlhan Unat ve Prof. Dr. Hicri Fişek tarafından haklı olarak eleştirilmiştir. (Bk. *III üncü Ticaret ve*